

הרב יצחק זילברשטיין
רבה של שכונת רמת אלחנן ב"ב
וראש כולל "בית דוד" חולון

עד היכן "ספק פיקוח נפש"

- א. האם מותר לעלות לארץ ישראל כשיש חשש סכנה לילדים
- ב. הגדרת "סכנה גלויה"
- ג. האם ראוי להסתכן קצת ולא לעבור על הלבנת פנים
- ד. האם מותר לקבל עבודה שיש בה סכנה לצורך פרנסה
- ה. האם ע"פ דין תורה יש לקנוס רופא שנסע במהירות
- ו. האם החולה שנתרפא ע"י הרופא חייב לשלם את הקנס לרופא

רופא הנוהג במכוניתו רחוק שלוש ק"מ מכל ביי"ח. אמבולנס המסמן על מצוקה (אזעקה ופנסים אדומים) עוקף, הרופא ממהר מעל למהירות המותרת ליעדו. הרופא מחליט להושיט עזרה (באמבולנס אין רופא) "ונצמד" לאמבולנס ונוהג במהירות מופרזת אף הוא. הרופא סבר שמא האמבולנס נוסע לתאונה עם פצועים רבים ועזרתו תועיל, או שמא האמבולנס עם פצוע/פצועים בדרכו לביי"ח יהיה בבעיה רפואית שבה הוא יוכל לסייע.

הרופא נקנס ע"י שוטר בגין מהירות מופרזת. האם ניתן להצדיקו ע"פ "לא תעמוד על דם רעך"? האם לפי דין תורה מותר לו לסכן עצמו וסביבתו ולנהוג מעל למותר ובניגוד לחוקי תעבורה. במצב של "פיקוח נפש" ו"ספק פיקוח נפש"?

האם מותר לעלות לארץ ישראל כשיש חשש סכנה לילדים

כשאנו באים לשקול בדעתנו אם נסיעה בדרך מסוימת נחשבת לסכנה, ואין לנסוע בה גם לצורך מצוה, או לא, יש לנו אמת מידה להעריך זאת, כשנבדוק ונראה שהסוחרים נוסעים בדרך זו למען הרווחת ממון, למרות שכל הדרכים בחזקת סכנה, יש לנסוע בה גם לצורך מצוה.

ואם הסוחרים נמנעים מלנסוע בה לצורך פרנסה והרווחת ממון, אין לנסוע בה גם לצורך מצוה.

דברים אלו יש ללמוד מהנאמר להלן:

מעשה בשלשה חברים שרצו לקיים מצות "ישוב ארץ ישראל", והחליטו שהם ונשיהם ובניהם הקטנים - בני שנתיים ושלש - יעלו לארץ ישראל. הדברים הגיעו לאזני

בית הדין בעירם, ופסקו, שאסור להם להפליג עם הבנים הקטנים, מחשש סכנה, פן לא יוכלו לסבול צער טלטול הדרך ונענוע הספינות ושינוי האויר. האנשים פנו לגאון בעל "מעיל צדקה" בשאלה, האם ימנעו מהנסיעה, והאם עליהם לחוש לגזירת בית הדין הזה? והשיב להם (בתשובה כו) כדלהלן:

יש לברר תחילה, האם מצוה לעלות בזמן הזה לארץ ישראל? ויש לפשוט זאת מדברי הרמב"ן, שמנה מצוה זו בכלל המצות, משום שנאמר (במדבר לג, נג) "והורשתם את הארץ וישבתם בה". ונאמר בספרי: "שקולה מצות ישוב ארץ ישראל נגד כל המצות". וגם "תרומת הדשן" בפסקיו (סימן פח) הפליג במעלת ובשבח מצות ישוב ארץ ישראל גם בזמן הזה. אמנם במסכת כתובות דף ק"י: כתוב: "הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות, כופין אותה לעלות. היא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות, כופין אותו לעלות. ואם לאו יוציא ויתן כתובה". וכתבו שם בתוס' "אינו נוהג בזמן הזה" (כלומר אין כופין את בן הזוג לעלות בזמן הזה) משום סכנת הדרכים. והיה אומר רבנו חיים כהן, דעכשיו אין מצוה לדור בארץ ישראל, כי יש כמה מצוות התלויות בארץ, וכמה עונשים ואין אנו יכולים ליזהר בהם, ולעמוד עליהם. יעו"ש. הרי דשיטת התוספות שאין מצוה לעלות לארץ ישראל בזמן הזה, ולא כמו הרמב"ן הנ"ל. אך דברים אלו הכתובים אצלנו בתוספות, תלמיד טועה כתבם, כמבואר במהרי"ט בתשובה כ"ח והדין עמו, וכך כתב בנתיבות המשפט. ואם כן כל הזמנים שוים לקיים מצוה זו, וכן מבואר בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים שכופים את האשה שתעלה עמו כפשט המשנה, ואם כן מוכח שלא סוברים כשיטת רבנו חיים כהן.

וגם מה שכתבו התוספות שם, דאין מצוה לעלות לארץ ישראל בזמננו בגלל סכנת הדרכים, ברור הדבר שאף בזמן שבית המקדש היה קיים כל שהיה בזה סכנה גלויה אין כופים את בן הזוג לעלות, וזה משתנה לפי הזמן. וכבר כתב המבי"ט ח"ב רי"ו הכלל בזה, כשכל הסוחרים אינם נמנעים מלנסוע בדרכים לארץ ישראל, יכולים לכוף את בן הזוג לעלות לארץ ישראל. ובענין שחששו בית הדין הנ"ל שיש חשש סכנה לקטנים זה אינו נכון... כי אין סכנה פרטית לקטנים יותר מלגדולים כי מצד סכנת טביעה, ושבי ולסטים, הרי קטן וגדול שוים, ואם מטורח הנענוע, הרי הקטנים בטבעם קלי התנועה, וכל הרבנים היושבים על איי הים כתבו, שעניניהם ראו בכל יום נוסעים דרך ים לקצוי ארץ עם ילדים רכים. ולכן נראה דאף אם יגזרו בית דין שבעירם שלא לנסוע מחמת הסכנה, רשאים לסמוך על אלה אשר עיניהם ראו ההיפך, והרי זה כהורו בית דין ששקעה חמה, והיא לפנינו, דאין זו הוראה.

אמנם כן צריך בתחלה תנאי אחד, שיהיה לו מקום מוכן להיות מצוי לו שם פרנסתו, בריות, דכל שאין לו שם פרנסה מוכנת, מעבירו על דעתו ועל דעת קונו ח"ו. והכלל בזה, אשרי הזוכה לכך ואינו נצרך לבריות ומתפרנס שם אפילו חיי צער ויעבוד ה', וכבר נהגו העם שאינם נוסעים עם בנים קטנים, והכל בשביל השגת הפרנסה שם, וחוב הוא לקטנים, וח"ו יש לחוש שיצאו לתרבות רעה, עד לא יחזק שכלם, לסבול חיי צער. ועכ"פ אלו הנוסעים שם וצריכים על ידי כך להתפרנס מן הצדקה, ואילו היו בחו"ל היו מתפרנסים ממעשי ידיהם, לא טוב עושים וכו' עכ"ל. והביאו פתחי תשובה אבהע"ז ע"ה ו'.

מבואר בדבריו ב' כללים: א. המודד לסכנה הוא, אם הסוחרים נמנעים מלנסוע בדרך זו, אבל אם הם נוסעים למרות קצת הסכנה ולמרות שיצטרך אח"כ לברך הגומל, גם לארץ ישראל נוסעים. ב. גם אם הסוחרים לא נוסעים, מותר לאדם עצמו לנסוע, אף שמסתכן בכך, אבל אינו יכול לכופף את אשתו לעלות לא"י. שהרי כך כתב: "כל שהיה בזה סכנה גלויה אין כופים את בן הזוג לעלות" אבל לו עצמו מותר לעלות.

ונראה שבית הדין שפסק לשלושת החברים דאסור להם להסיע את הילדים, סבר, דמכיון שיש בטלטול הדרך קצת סכנה, וכמו שאמר יעקב אבינו לעשו (בראשית לג, יג) אדני יודע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן. ופירש הרמב"ן... היה לו לומר "ומתו כלם" אבל לא יאמר כן על הילדים, כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. עכ"ל. הרי שהדרך המהירה עלולה להמית ילדים. (והאבן עזרא הוסיף: "הילדים רכים", כי הגדול שבהם י"ב שנה יש בו. עכ"ל). עוד אמר יעקב: לא ירד בני עמכם כי אחיו מת... וקראהו אסון בדרך ופרש"י (בראשית מב, ד) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. וה"מעיל צדקה" סובר לעומתם שאעפ"י שיש בטלטול הדרכים קצת סכנה, בכל זאת מאחר והסוחרים נוסעים וגם מסיעים ילדים באניות לצורך פרנסה, מותר גם לנסוע ולהכנס לסכנה מועטת בגלל מצות ישוב ארץ ישראל.

הגדרת "סכנה גלויה"

נאמר ב"מעיל צדקה" הנ"ל כל שהיה בדרך, "סכנה גלויה" אין כופים את בן הזוג לעלות לארץ ישראל, ויש לשאול סכנה גלויה מה היא?

תשובה לזה אפשר למצוא בדברי המבי"ט (שהביא ה"מעיל צדקה" הנ"ל) שכתב שם בח"ב רי"ו וז"ל: אם זה שרוצה לעלות לארץ ישראל הוא רחוק הרבה מארץ ישראל, ויש סכנה בדרכים ללכת ממלכות למלכות, אשר אין שלום ביניהם. בין בים בין ביבשה אינם יכולים לכופף את זה לעלות. וגם אם חו"ל זו, אינה רחוקה מא"י, אם הוא שעת חירום שיש סכנה בדרכים, ימתינו עד שיעבור זעם, שאין הסוחרים נמנעים מללכת ולבא באותם הדרכים... ואין כופים בזמן שהיו המלכויות מקפידות זה על זה, והיה אז סכנה גדולה לבא משם לארץ ישראל. גם לפעמים יש סכנת שביה וסכנת נפשות. לעולם כל הדרכים הם בחזקת סכנה וצריכים להודות לא' יתברך כמו הולכי מדבריות. ואינו מעכב את הכפיה לעלות, אלא באותם הימים שיש סכנה ידועה בדרכים אבל כשכל הסוחרים אינם נמנעים מללכת בדרכים, גם איש ואשתו יכולים לכופף את זה את זה כמו שכתבתי עכ"ל.

הנה הגדרה ברורה לפנינו מהי סכנה גלויה והיא:

אם המלכויות מקפידות זו על זו, בשעה כזו לעבור את הגבול הרי זו סכנה ברורה. ואם בכל זאת רוצה אדם לעלות לארץ ישראל רשאי, אבל אינו יכול לכופף את בן זוגו. אבל אם אין מלחמה אפשר גם לכופף, למרות שיש קצת סכנה בדרכים. וראיה לכך שהרי מברכים הגומל, ובאופן זה הסוחרים לא נרתעים מללכת בדרכים ואז אפשר לכופף.

ומעתה נעבור לשאלתנו

נסיעה מהירה במדה כזו, שהסוחרים בעולם היו נוסעים בה כדי להציל את ממונם, (לדוגמא, כל סוחר שנודע לו שחנותו נפרצה, ועלולים לבוז ולשדוד ממנה נכסיו) יש גם לנסוע בה כדי להציל נפש. ואולי מותר לו לנסוע גם כאשר החשש שמא עלול לסכן

אחרים הוא חשש רחוק, כשם שאדם יכול לכוף אשתו לעלות לארץ ישראל כשהחשש רחוק.

יש לציין שה"מעיל צדקה" והמבי"ט שניהם הדגישו בדבריהם שהמודד לדרך לא מסוכנת היא "כשכל" הסוחרים אינם נמנעים מללכת בדרכים אלו. "כל הסוחרים", למעט מקצתם שמסכנים חייהם למען פרנסתם, והרמב"ם קורא להם המשתגעים, וכדלהלן:

לולא המשתגעים נשאר העולם חרב

כתב הרמב"ם בהקדמה לזרעים וז"ל: לולא המשתגעים נשאר העולם חרב. ושאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם. שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה, והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי, והוא עובר ימים בזמן החורף, והולך בארץ תלאובות בזמן החורב והקיץ, ומסתכן בנפשו, לחיות השדה ולרמשים כדי שירויח דינרים.

וכשיקבץ כלום מהזהובים שמכר בהם כח נפשו השלם, ויהיה לו מהם חלק, יתחיל לחלק אותם על אומנים לבנות לו יסוד על טבור הארץ בסיד ואבנים כדי להקים עליו קיר שיעמוד שנים רבות. והוא יודע שלא נשאר משנות חייו מה שיוכל בהם לבלות בנין עשוי מן הגמא היש שטות ושגעון כזה? ... אבל הם סיבה לישוב העולם, ועל כן קראו חכמים למי שאין לו חכמה "עם הארץ" כלומר לא נמצאו כי אם לישוב הארץ וכו' עכ"ל. עכ"פ המסכן חייו נקרא "משתגע".

האם ראוי להסתכן קצת וללא לעבור על הלבנת פנים

כתוב בתורה: ולא יכול יוסף להתאפק, ויקרא: הוציאו כל איש מעלי (בראשית מה, א) ר"ח בר"ח אמר: לא עשה יוסף כשורה שאילו בעט בו אחד, מיד היה מת!

לחומר הנושא (איך באמת הוציא יוסף כל איש מעליו, ולא חשש שיהרגוהו) יש לפרש, כי אולי יענשו אותו ע"י שגילה דבר מכירתו לבנימין. שבמעמדו הגיד אשר מכרתם אותי מצרימה, ועבר על החרם שהחרימו בלי לגלות לאיש. ואולי החרימו בעונש מיתה. ועיין רמב"ן סוף בחוקותי מש"כ בחרמי מלך וציבור (עכ"ל ישועות מלכו). אך יתכן שאין חישוב זה להלכה, שהרי ר"ח בר"ח אמר לא עשה יוסף כשורה. וצ"ע כיצד יש לנהוג בכה"ג. אך רש"י הרמב"ן ואור החיים הק' מסבירים שלכן צוה יוסף להוציא כל איש מעליו (וסיכן בזה את חייו) כדי לא לבייש את אחיו, ותהיה להם לחרפה, יעו"ש. לפי זה יוצא שחז"ל החליטו שיוסף הצדיק לא עשה כשורה וסיכן חייו שלא כדין. וכנראה שיוסף עצמו סבר שיש בזה משם הלבנת פנים ומותר לו להסתכן עבור זה לא לחטא בביוש שהוא אבזריהו דרציחה, וכך עשתה תמר שהיתה מוכנה להשרף ולא לבייש את יהודה. אמנם שיטת תוס' במסכת סוטה היא שחייב כל אדם למסור נפשו ממש למיתה ולא להלבין פני חברו. אך גם לחולקים ראוי קצת להסתכן.

האם מותר לקבל עבודה שיש בה סכנה לצורך פרנסה

(א) מצינו דיון בנושא דומה, בשו"ת אגרות משה חלק חו"מ, סימן ק"ד, והוא האם מותר להתפרנס ממשחק זריקת הכדורים (הנקרא באל בלע"ז). וכתב שם מקור להתיר, מסוגית הגמ' ב"מ קי"ב. אליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן

ומסר את עצמו למיתה? לא על שכרו? ע"כ הגמ' שם. וכתב לפרש דאיירי בסכנה רחוקה, והותרה לצורך פרנסה והוסיף שבזה מותר לא רק לסכן את עצמו, אלא גם לסכן אחרים שהרי גם להרוג עצמו אסור משום "לא תרצח", וכמו שהותר בו, הותר באחרים, ובתנאי שהם יודעים שהם בסכנה, והסכימו לזה - והנה העולה מדבריו ז"ל, שבספק פ"נ אסור אף לצורך פרנסה, אם הספק קרוב. ובסכנה רחוקה הותר לסכן בין עצמו בין אחרים ובתנאי שידעו זאת האחרים.

(ב) ולכאורה אין מקור מדבריו לחידוש שהותר לסכן אחרים ושאפשר דחיו הותרו לצורך פרנסה ולא חיי אחרים? ואולי מאחר והסכנה רחוקה מותר. והמקור הוא מה שהבעל כופה את אשתו לעלות לארץ ישראל למרות קצת הסכנה שבדבר הרי שמותר להכנס קצת לסכנה וגם לסכן אחרים את אשתו ואת ילדיו.

קיימת הערכה נוספת לדעת מהי סכנה רחוקה.

תלוי הדבר בגודל החשש. שאם המהירות הזאת עלולה לגרום סכנה בפחות מאחד לאלף, דהיינו שמתוך אלף נסיעות במהירות כזו לא יסתכן אפילו אחד, הרי זה חשש רחוק, וראוי לרופא שיסע במהירות כזאת כדי להציל נפש. אמנם לאנשים רגילים אסור לנסוע במהירות כזאת שחוקי התנועה אינם מתירים, אף שהחשש הוא רחוק והוא פחות מאחד מאלף, הרי זה בגלל שהם אינם עוסקים בהצלת נפשות, לכן אסור גם להסתכן בחשש רחוק. ועוד מאחר ומאות אלפים ממלאים את הכבישים יום יום, ואם לא נחוש למיעוט של פחות מאחד מאלף הרי יסתכנו רבים. אבל כדי להציל נפש מותר להסתכן לחשש כה מועט.

ובדבר השאלה האם מותר לנהג אמבולנס או לרופא לסכן עצמו בסכנה גדולה יותר, כגון אחד למאה. דהיינו לנסוע במהירות כזאת שבאחד למאה עלול ח"ו להסתכן. אם הדבר נוגע לסכנתו שלו בלבד, כגון שרק הוא יסתכן ולא אחרים, מותר לו, שהרי הירושלמי המובא במשנ"ב שכ"ט כתב חייב כל אדם להכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית. אך לסכן גם את הזולת אסור ואין להתיר אלא כמו שכתבנו כשהסכנה היא פחות מאחד לאלף. וכמו שכתבנו לעיל לגבי עליה לארץ ישראל. ובספר "אמרי אש" דן אם מותר לאדם להשכיר עצמו כ"שכיר חרב" ולסכן את חייו בשביל פרנסה, והשיב שמותר לאדם להשכיר עצמו וכמו שראינו שישנם יהודים המשכירים עצמם לנכרים להלחם לצד אחד הנלחם עם צד ב' כדי להשתכר לפרנסה. וראיה לכך מדור המלך שיצא להלחם בעכו"ם להרוחה והיה לו רשות לאבד עד ששית מהלוחמים (כלומר כשבע עשרה אחוז), הרי שמותר לסכן ולהסתכן עבור פרנסה. לפי דבריו מותר לאדם לקבל עבודה מסוכנת אם הסכנה היא לא מעל שבע עשרה אחוז והוא חידוש גדול.

האם ע"פ דין תורה יש לקנום רופא שנסע במהירות

בנוגע למשטרה המטילה קנס על רופא שנסע מעבר למותר לאנשים רגילים, נראה לנו שאין זה נכון לפי דין תורה, אם הנהג עשה כדלעיל. דהיינו שנסע באופן שכולם היו נוסעים כך כדי להציל ממונם או כשהחשש הוא פחות מאחד מאלף. שהרי חז"ל שקדו על המצילים כמבואר בסנהדרין ע"ד.

האם חולֵה שנתרפא ע"י הרופא חייב לשלם את הקנס לרופא

נראה שרופא שנסע במהירות כדי להציל, והמשטרה קנסה אותו, אם אחר כך הגיש את העזרה הנחוצה לחולה, והציל את חייו, חייב החולה לשלם לרופא את הקנס ששילם, שהרי לטובתו נסע ונהנה מהנסיעה המהירה. וכמבואר ברא"ש מסכת סנהדרין פרק ח' סימן א' וז"ל: והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא, דאין אדם מחויב להציל נפש חבירו בממונו, היכא דאית ליה ממונא לניצול.

במסכת קידושין דף ח': נאמר כלב רץ אחריה לנושכה ובא אחד ונתן לכלב ככר והציל אותה ממנו, ואמר לה: "התקדשי לי בככר זה" האם מקודשת? שהרי חייב להציל אותה מהכלב, ואם כן לא נתן לה כלום לשם קידושין. ומקשה קובץ שיעורים אות עו, מה בכך דחייב להצילה, מ"מ הא נותן לה לשם קידושין הנאה שמחייבתה לשלם לו יעו"ש. ואפשר לתרץ דהוי בגדר מלוה, משא"כ בעניננו חייב לשלם לרופא דמי הקנס.

לסיכום:

א. אם רוב האנשים מסתכנים בנסיעה מהירה זו כשנוסעים להציל ממנו, מותר גם לרופא לנסוע להציל את הנפש. אך נסיעה במהירות מופרזת שרוב האנשים לא היו נוסעים כך כדי להציל ממנו, אין לרופא לנסוע כך.

ב. נראה דלפי דין תורה לא ראוי להטיל על הרופא קנס.

ג. אם הטילו עליו קנס חייב החולה להשיבו לרופא.